

dant, at det kunne pådrage ham erstatningsansvar, frifandtes han herfor.

Dommen er af interesse derved, at den ikke pålagde ansvar *efter* mark- og vejfredslovens strenge ansvarsbestemmelser — der jo som bekendt pålægger et ubetinget ansvar — for en skade, som den oven for nævnte — en afgørelse som jeg vil finde rigtig ud fra den betragtning, at det må siges at være urimeligt gennem en så streng ansvarsregel at flytte ansvaret for en sådan ekstraordinær skade over på den udenforstående trediemand. Derimod kan der naturligvis altid blive tale om at gøre skadevolder ansvarlig for skaden efter almindelige erstatningsgrundsætninger, såfremt betingelserne herfor er tilstede.

Litteratur.

En bog om kreditforeningerne.

(Troels Glud: Kreditforeningsinstitutionen i Danmark. København 1951.)

Af arkivar, dr. phil. Sigurd Jensen.

20. juni 1850 udstedtes den lov, der blev grundlaget for kreditforeningerne herhjemme, og vore kreditforeninger har ønsket at fejre jubilæet ved i fællesskab at udsende et skrift om institutionens historie i de forløbne 100 år.

Nu er der allerede skrevet ikke så lidt om emnet. Der kom et festskrift på 50-årsdagen. I 1934 udsendte *Sven Clausen* sin disputats. 1936 forelå den vægtige betænkning, der blev afgivet af den af indenrigsministeriet nedsatte kredit- og hypotekforeningskommission. 1944 udkom en håndbog i kredit- og hypotekforeningsforhold med *Thorkil Kristensen* som hovedredaktør, og endelig er der ved en række jubilæer i de enkelte foreninger blevet skrevet om dem. Der er altså tale om en hel kreditforeningslitteratur, ganske bortset fra at foreningernes historiske betydning naturligvis er behandlet i utallige forbindelser i den økonomiske litteratur. Når der ikke desto mindre er grund til at udarbejde et nyt værk om emnet, skyldes det, at der er opstået ønske om at få en stort anlagt oversigt over foreningernes udvikling kombineret med en dybtgående analyse af deres virke.

Man har lagt opgaven med at skrive denne bog i hænderne på økonomen *Troels Glud*, og han møder nu op med en bog på over halvfjerde hundrede sider. Det er en stor bog, og det er en god bog. Forfatteren har med flid benyttet hele den store mængde

detailundersøgelser, der forelå i forvejen, og han har i en del tilfælde selv foretaget nye. Han har vurderet og placeret stoffet med skønsomhed. Sproget er klart og godt, og værket vil kunne læses med udbytte ikke blot af nationaløkonomer af faget, men af mange andre interesserede.

Bogen giver en historisk gennemgang af kreditforeningernes udvikling fra de førstes oprettelse og til i dag. Den historiske fremstilling er således rygraden i den, men den er ikke dens endemål. Forfatteren er som nævnt økonom, og man mærker hele vejen igennem, at det først og fremmest er analysen af problemerne, der optager ham. Og det er en analyse på et rent økonomisk grundlag. Den politiske baggrund interesserer ham mindre, og han omtaler så at sige slet ikke de personer, som i tidens løb har sat deres præg på foreningerne. Da der imidlertid i reglen findes fyldig omtale af disse mænds liv og virke i festskrifterne fra de foreninger, inden for hvis rammer de især har virket, lader det sig forsvare at undlade at omtale dem her.

Bogens indhold har både en teoretisk og en praktisk værdi. Den uddyber vor teoretiske viden om en del samfundsforhold, og den tager stilling til en række praktiske spørgsmål, som med visse mellemrum dukker op i dagens debat vedrørende kreditforhold. Hvad den sidste slags problemer angår, da vil sikkert en hel del kreditforeningsfolk og andre interesserede især fordybe sig i de tre sidste kapitler, hvor han drøfter kreditforeningernes stilling i dag. Han kommer bl. a. ind på det afgørende i, at foreningerne ikke alene opfylder deres funktion som långivere, men også at de er institutioner, der nyder urokkelig tillid, idet deres obligationer har så overordentlig stor betydning i vort kreditsystem. De andre pengeinstitutter holder dem som investeringsobjekter og som sekundære kasserereserver, og de er vigtige belåningsobjekter. Han omtaler nationalbankens politik over for obligationsmarkedet, diskuterer i kapitel XXXII spørgsmålet kreditforeninger kontra hypotekbanker og kommer i sidste kapitel ind på foreningernes muligheder i fremtiden. Han gør her opmærksom på, at et antal politiske partier her i landet har indførelse af fuld grundskyld på deres program, og han drøfter spørgsmålet, hvorvidt den her i landet traditionelle form for ejendomsfinansiering overhovedet kan opretholdes, dersom disse partier finder sammen og gennemfører dette program på en eller anden måde.

Hovedmængden af bogens stof fremlægges imidlertid under den historiske udredning.

Kreditforeningstanken stammer som bekendt fra Prøjsen, hvor kong Frederik d. Store omkr. 1770 oprettede de første foreninger af denne art for at råde bod på den kreditnød, landets erhvervs-

liv og ikke mindst landbruget var stedt i efter Syvårskrigen. Det varede således 80 år, inden tanken fik fodfæste i Danmark.

Allerede i adskillige årtier forud for 1850 havde de prøjsiske foreninger og deres virkemåde dog været kendt herhjemme, og mange, navnlig blandt storlandbrugerne, havde været interesseret i at få noget lignende gennemført her. Men kancelliet satte sig imod. Først den frie forfatnings gennemførelse gjorde det muligt at få sagen ført igennem. Agitationen for foreningerne havde været særlig stærk, efter at økonomen *Bergsøe* i 1839 havde udsendt et skrift om foreningerne i udlandet og stillet forslag om formen for en dansk forening.

Da loven af 1850 gav fri bane for kreditforeningerne, gik man i gang med at oprette 2, en for Jylland og en for Øerne. Selv om der havde været megen interesse for sagen, viste det sig nu, at det alligevel ikke var så helt let at få folk med. De to foreninger, Jydske Landkreditforening i Viborg og Østifternes Kreditforening i København, kom først i gang efter adskillige vanskeligheder, og deres virksomhed var til at begynde med af et såre beskedent omfang.

Bestyrelserne for de første foreninger var næsten til stadighed bekymrede for kurserne. Gik de blot få points under pari, var man højst foruroeligt. Sagen var imidlertid den, at det simpelthen endnu ikke var trængt ind i folks bevidsthed, at renten er en markedspris på kapital. Glud gør ikke meget ud af denne psykologiske baggrund for spørgsmålet. Han holder sig til det økonomiske. Som et led i den almindelige kulturhistorie har denne side af sagen dog også en ikke ringe interesse. Vi står i virkeligheden her over for spørgsmålet om befolkningens tilvænnning til den nye økonomiske form, der var ved at bryde igennem, kapitalismen.

Da der var gået en snes år, var folk ved at blive gjort fortrolige med foreningernes virkemåde, og samtidig havde disse overstået deres børnesygdomme. Landkreditforeningerne havde, ikke mindst takket være de gode tider for landbruget, klaret sig fint, medens en købstadkreditforening havde måttet træde i likvidation. Nu indtrådte der så en situation, hvor sparekasserne, der var kreditforeningernes konkurrent på lånemarkedet, måtte afgive terræn. I sidste halvdel af 1870'erne kunne de ikke dække behovet for udlån, idet indskyderne tog deres penge ud i stort omfang. Folk søgte derfor i stort tal til kreditforeningerne, der kom ind i en hastig udvikling.

Den danske landbostand har haft stor nytte af sine kreditforeninger. Det ses ganske vist af bogen, hvordan man næsten stadig plages af lave kurser på obligationerne og deraf følgende kurstab. Men man lånte alligevel. Gennem store dele af det 19. århundre-

des sidste tredive år var landbruget hårdt ramt af krise. Priserne på dets produkter var højst utilfredsstillende. Men der blev ikke desto mindre investeret ikke så lidt kapital. Og da forholdene blev væsentligt gunstigere i tiden mellem århundredskiftet og den første verdenskrigs udbrud, låntes der i stor stil, bl. a. synes landmændene at have benyttet sig af lejligheden til at optage tillægslån, hver gang en forbedring, et nybyggeri e. lign. gav motivering for det. Tillægslån var nemlig billigere end andre lån.

Foreningerne har således en væsentlig andel i finansieringen af landbrugets ekspansion i disse år, selv om Glud kommer til det resultat, at kreditforeningsudlånene i landejendomme nok var noget mindre, end det kunne ventes, når der tages hensyn til den forøgede kapitalanvendelse og den større ejendomsomsætning til stigende priser. Også i efterkrigsårene var kreditforeningslånene til landbruget forholdsvis mindre end til de øvrige erhverv, og navnlig ydedes langtfra lån af den højde, landmændene ønskede. Men foreningerne var betænkelige ved de høje ejendomspriser; de frygtede for, at priserne for en stor del var bragt op i et kunstigt niveau.

Efterhånden som fremstillingen nærmer sig vor egen tid, må forfatteren i stadig højere grad tage stilling til problemer af ømtålelig karakter. Det er nu snart en snes år siden, landbrugskrisen i 1930'erne var på sit højeste, men diskussionen om dens årsager og den måde, den blev søgt modvirket på, er endnu ikke afsluttet, og der sidder stadig bitterhed tilbage i mange sind som følge af dens virkninger. Ethvert redeligt forsøg på at udrede dens problemer er derfor velkomment. Og Glud giver væsentlige nye bidrag til forståelsen af den.

Det var en almindelig opfattelse, at krisen var en »gældskrise«. Det vender han sig imod. Landbruget var ikke overkapitaliseret, og kun for et mindretal af landbrugerne var krisen et gældsproblem. Landbrugskrisen åbenbarede imidlertid mangler ved vort realkreditsystem, som nødvendiggjorde særlige lovgivningsforanstaltninger, og dette måtte føre tanken hen på en ordning af realkrediten i fremtiden, således at rentebyrden kunne tilpasses forrentningsevnen under skiftende konjunkturer. Forfatteren går i denne forbindelse ind i diskussionen om en udvidelse af fæsteforholdene, som han ikke sympatiserer med.

Et andet spørgsmål med sprængstof i er konverteringerne. De første konverteringer foregik i slutningen af 1880'erne og de første år af 1890'erne. Under landbrugskrisen i 1930'erne søgtes gennemført en omfattende konvertering som en hjælpeforanstaltning til landbruget, men planerne herom blev til intet. Den tilsyneladende årsag hertil var, at det ikke var muligt at få dannet det

nødvendige garantikonsortium, fordi sparekasserne meldte fra. Den egentlige årsag var imidlertid — ifølge Glud — at valutasituationen stillede sig hindrende i vejen.

Under den 2. verdenskrig og besættelsen gav den stærke kursstigning mulighed for omfattende konverteringer. Disse og den debat, sagen gav anledning til, gennemgås grundigt, og Glud søger at gøre ret og skel til alle sider. Men nogen varm ven af konverteringer kan man næppe kalde ham.

Et problem med nationalpolitiske perspektiver er spørgsmålet om oprettelsen af en sønderjysk kreditforening efter genforeningen og de forhold, den kom til at arbejde under i sine første leveår. Glud gennemgår den diskussion, der førtes om, hvorvidt det i det hele taget var nødvendigt at oprette en ny forening, eller om man burde nøjes med at udvide de bestående. Han finder, at meget taler for, at det var rigtigt, at den genvundne landsdel fik sin egen kreditforening. Han redegør derefter for den udvikling, der medførte, at der blev givet statsgaranti for sønderjyske obligationer. Sagen fremkaldte en stærk debat både på rigsdagen og udenfor, ikke mindst fordi det var frygten for, at landsdelen igen skulle gå tabt, der var den væsentligste drivkraft til, at sagen blev rejst. Der var dog dem, der mente, at statsgaranti ikke var nogen nødvendighed, og at det ville være bedre at hjælpe foreningen ved opkøb gennem Hypotekbanken. Afsnittet vil vække interesse hos alle, der interesserer sig for Sønderjyllands historie.

At Troels Gluds bog er et jubilæumsskrift, mærkes ikke ofte, men der er dog i al stilfærdighed en smuk hyldest til de jubilerende kreditforeninger i de linier, man finder side 146—147 om foreningernes betydning for »erhvervslivets demokratisering«.

Det, man har ønsket, er øjensynlig også først og fremmest at få udarbejdet et videnskabeligt værk af varig værdi, en bog, der — som det siges i et forord af Kreditforeningernes stående Fællesudvalg — »befindes at række ud over Jubilæets Anledning«. Det håb vil utvivlsomt gå i opfyldelse.
